

**УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИНИНГ СИНФДАН ТАШҚАРИ
ТЎГАРАК МАШҒУЛОТЛАРИДА НАТЮРМОРТ КОМПОЗИЦИЯСИНИ
ИШЛАШНИНГ КРЕАТИВ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ**

Талипов Нигматжон Нозимович

Низомий номидаги ТДПУ,

“Тасвирий санъат” кафедрасида в/б. доценти

Раҳмонжонова Мафтуна Рустам кизи

Низомий номидаги ТДПУ талабаси

Неъматова Маржона Илҳом кизи

Низомий номидаги ТДПУ талабаси

Аннотация

Ушбу мақолада тасвирий санъат тўғарак машғулотларида акварель бўёғида натюрморт ишлаш технологияси ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: тўғарак, мураббий, ўқитувчи, ўқувчи, маҳорат, гуруҳ, ёруғ-соя, акварель, бўёқ, натюрморт, расм, нарис-буюмлар.

Аннотация

В статье рассказывается о преподавании кружков изобразительного искусства и технологии работы с натюрмортами в акварельной живописи.

Ключевые слова: кружок, тренер, учитель, ученик, мастерство, группа, светотень, акварель, краски, натюрморт, живопись, предметы.

Annotation

The article describes the teaching of fine art circles and the technology of working with still lifes in watercolor painting.

Keywords: circle, coach, teacher, student, skill, group, chiaroscuro, watercolor, paints, still life, painting, objects.

Дунёнинг ривожланган мамлакатларида битирувчиларнинг рақобатбардошлигини ошириш, педагог кадрларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш орқали интеграцион таълим жараёнини лойиҳалаштиришнинг замонавий методик таъминотини яратиш, талабаларда касбий фаолият соҳаларига йўналтирилган қобилиятларни ривожлантириш бўйича тадқиқотлар долзарб аҳамият касб этмоқда. Шу жиҳатдан олий таълим сифатини таъминлашдаги ижтимоий ролини ошириш, касбий

таълим мазмунини модернизациялаш, компетенцияларга асосланган инновацион таълим муҳитини шакллантириш, интерфаол ўқитиш методлари ва технологияларини амалиётга кенг жорий этиш асосида талабаларда касбий компетенцияни ривожлантиришнинг педагогик механизмларини такомиллаштириш заруриятини изоҳлайди.

Мустақиллик йилларида айниқса, тасвирий ва амалий санъатдан ёшларга замонавий талаблар асосида таълим бериш сифатини ошириш, жумладан, тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлаш тизимини халқаро малака талаблар асосида ташкил этиш каби ишларга алоҳида эътибор қаратилди. Таълим соҳасида амалга оширилган кенг қамровли ислохотлар натижасида бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлашнинг илғор хорижий тажрибаларга асосланган миллий тизими яратилди. Шулар билан бир қаторда тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлаш сифатини оширишда касбий компетенцияларни шакллантиришга оид ёндашувларни жадаллаштириш зарурати юзага келмоқда.

Тасвирий санъат фани умумий ўрта таълим мактабларида ўқитиладиган барча махсус фанларнинг асоси ҳисобланади ва улар орасидаги бевосита боғлиқликни таъминлайди. Тасвирий санъат фанидан етарли билим ва малакаларни эгалламай туриб, ўқувчи ҳайкалтарошлик, халқ амалий санъати ва бошқа фанларни юқори даражада ўзлаштира олмайди. Ҳозирги вақтда умумий ўрта таълим мактабларининг тасвирий санъатдан тўғарак машғулотларида мутахассислик фанлар, жумладан қаламтасвир, рангтасвир ва композиция фанларини ўқитишнинг назарий ва методик асосларини ишлаб чиқиш ва илмий жиҳатдан асосланган янги йўли, шакли, мазмуни ҳамда методларини такомиллаштириш энг долзарб муаммоларидан ҳисобланади. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Тасвирий санъат таълими давлат стандартлари асосида, ўқувчиларга тасвирий санъат машғулотларини ўқитишнинг ҳозирги ҳолатини аниқлаш ва унинг кейинги йилларда мўлжалланган истиқболли йўлларини ишлаб чиқиш.

2. Тасвирий санъат ўқитувчиси ихтисослиги бўйича олий ўқув юртларида мутахассис рассом-педагогларни тайёрлаш, муассасалар иш фаолиятини илмий услубий жиҳатдан таҳлил этиш.

3. Тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлашда маҳаллий манбалардан фойдаланишни кенг йўлга қўйиш орқали юқори малакали мутахассис бўлиб етишишларини таъминлаш ва юксак дидли, Ватанга садоқатли, миллий ҳамда жаҳон халқлари санъатини мукамал биладиган, ўтмиш маданиятимизни севиб қадрлай оладиган кишилар бўлиб етишишларини таъминлашдир.

Ёш рассомлар дастлабки таълим босқичида одатда чизаётган нарсани юзаки ҳудди ўзидай кўчиришга ҳаракат қилади. Улар диққат билан олдинма кетин нарсаларга тикилиб қарашади сўнгра ҳар бир майда бўлақларни ва уларнинг рангини алоҳида-алоҳида бўяшади. Натижада тасвир майдаланган ва бир бутун кўринишда бўлмайди.

Бундай камчиликлар кўйилманинг предметлар орасидаги катта ранг муносабатларини этюдда кўрсата олмасликдан келиб чиқади. Инсон калласини тасвирлашда ҳам масалан юзнинг майда бўлакларидан бошлаб бўлмайди, фақат ҳаракатдаги нисбатларда умумийлик ва яхлитликдан бошлаши, рангтасвирда эса ҳам турли натура объектлари (натюрморт манзара) ёки нарсаларнинг асосий умумлаштирилган доғлар орасидаги ранглар муносабатини аниқлашни ўрганиб олиши керак. Натура объектини яхлит кўриш ва катта асосий ранглар доғини аниқлай билиш – муҳим касбий маҳорат, у эса дастлабки рангтасвир таълимида шакллланган бўлиши керак. Фақат шундан сўнг узок муддатли (вақт бўйича) ишларга манзара объектлари ёки натюрмортдаги буюмларнинг ҳажмли шакллларини пухта ишлов беришга ўтиши мумкин. Натюрмортнинг умумий тус ва ранг ҳолатини хонанинг ички шароитида аниқ кузатиш учун тузилган содда натура кўйилмалари билан бир нечта қисқа муддатли этюдлар бажарилса, аммо ёруғлик манбаи ҳар хил масофада жойлаштирилган бўлса, яъни дераза яқинида хона ўртасида ва деразадан узоклашган ҳолатда (хонанинг ичкарасида). Дастлабки натюрморт кўйилмаси деразага яқинроқ жойлаштирилади натижада у бошқаларга нисбатан кучлироқ ёритилган бўлади. Кейинги кўйилмаларни ёритилиши эса бироз сустроқ бўлади. Бу ўқув кўйилмалари орқали этюдлардаги соя-ёруғ, ранг ҳамда ёритилишни пасайтирилиши ёки кучайтирилишига боғлиқ ҳолда этюднинг умумий тус ва ранг ҳолатини қандай кўринишини намоёниш этилади. Колоритга яъни ранг қаторининг бирлиги ва уйғунлигига ҳос қисқа фурсатли этюдлар бажариш муҳимдир. Бундай мақсадли кўйилмаларда қандайдир маълум бир ранг устун туриши керак. Масалан натюрмортни сунъий иссиқ ёруғлик билан ёритиш мумкин. Бундай этюдларда майда бўлақларни батафсил ишлаб чиқишга ҳожат йўқ. Муҳими, ранг гаммасини унинг бирлиги ва уйғунлигини тушуниб етказиш. Қисқа муддатли этюдлардаги кўйилмаларни иссиқ ва совуқ гаммаларда алмаштириб туриш лозим. Ёш рассомнинг узлуксиз машқлари натижасида ранглардаги нозик ўзгаришларни фарқлашга, кузатувчанликни ривожланишига ранг-барангликни сезишга, ҳамда тасвирий воситаларни моҳирона эгаллашига замин яратади. Тажрибали рассомларнинг этюдларини кузатганда уларнинг ниҳоятда нафис ва жозибали тасвирланганига ҳавас билан қараймиз. Натуранинг рангдор колоритли ҳолатини моҳирона тасвирлаш маҳорати узлуксиз амалий ишлаш натижасида эришилади. Натюрмортнинг турли нарсалардан тузилганлигини масалан, қумғон, олма, пиёла; манзарада эса – алоҳида осмон ўрмон ва йироқдаги кўкимтир тоғларни, маълум вақтга ёддан чиқариш керак. Натурага бундай қараш орқали буюмларнинг шахсий рангини кўриш мумкин холос, лекин тасвирлаш лозим бўлган рангларни эмас. Натуранинг барча нарсалари ёки объектлари – бу рангли картинанинг бир қисми холос. Рангларнинг жарангдорлиги, унинг яхлитлиги тасвирлаш мобайнида намоён бўлади, бу эса худди турли мусиқа асбобларида ижро этилаётган яхлит симфоник асар сингари жаранглайди. Тўғарак машғулотида акварель бўёқлари билан натюрморт ишлаш ўқувчиларнинг энг

севимли машғулотларидан биридир. Акварель бўёғида дастлабки машқларни бажариш учун қўйилмада учтадан бештагача нарсалардан иборат бўлиб, ранг ва тус муносабатлари бир-бирдан фарқ қилган, шакли бўйича унча мураккаб бўлмаган буюмлар бўлиши керак. Содда қўйилмаларни астойдил ишлаб ижобий натижаларга эришмасдан туриб, мураккаб натура қўйилмаларини бажаришга ўтиш нотўғри. Акварель бўёғида машқларни мунтазам равишда бажариш ва уларни аста-секин мураккаблаштириб бориш мақсадга мувофиқ. Узоқ вақтга мўлжалланган ҳар қандай вазифа олдидан дастлабки қисқа муддатли этюдларни бажариш муҳимдир. Шу тариқа бажарилган ранглавҳалар тасвирланаётган натурани катта ҳажмга эга бўлган матода ёки қоғоздаги композициясини тўғри топишга кўмаклашади ва ишлаш жараёнида натурадаги дастлабки таассуротларни аниқ етказишда ва унинг ранг муносабатларига хос хусусиятларни аниқ кўрсатишда намуна бўлади. Натюрмортни акварель бўёқлари билан рангда ишлаш жараёнини амалий намоиш этиш учун бироз мураккаб бўлган мева, сабзавотлар ва маиший нарсалардан тузилган натура қўйилмасини оламиз. Қўйилмадаги сопол идиш текис ялтироқ юзага эга шунингдек, равшан ифодаланган (нур) шуъласи мавжуд. Ҳамма нарсалар стол устига жойлаштирилган орқада ёрқин кул рангдаги девор фони ва сидирға матолар. Меваларда аниқ белгиланган шахсий, тушувчи ва яримсоялар аниқ кўриниб туради. Сопол идишда илиқ ва совуқ рефлекслар мавжуд. Бундай тузилган натюрмортнинг қаламтасвири қийинчилик туғдирмайди, аммо рангларда тасвирлаш бироз мураккаброқдир, чунки меваларнинг аниқ рангини тасвирлаш учун ранг муносабатларига қатъий амал қилиш зарур. Бўёқни дастлабки қатламини қўйишдан бошлаб ранг муносабатларидаги мутаносибликни сақлаб бориш керак. Акварель бўёқлари қуригач бироз оқаради, шунинг учун ҳам уларни ранг жиҳатдан тўқроқ олиш мумкин. Акварель бўёқлари билан тасвирлаш жараёнида нарса ва буюмдаги ёруғ бўлиб турган қисмларини бўямасликка ҳаракат қилиш керак. Малака ортиб борган сари керак бўлган тусларни тезда ҳосил қилиш мумкин, қоғоз юзига қанчалик ортиқча бўёқ қатлами суртилса, нарсаларнинг ранги хира бўлади. Мадомики, рангларни бирданига олиниб керакли жойга суртилса, унинг ёнидаги тусларни ҳам топиш енгил кўчади. Тасвирловчи ҳар бир нарсанинг ҳажмдор шаклини соя ёруғнинг ўзгариши билан боғлиқ бўлган, унинг ранг ўзгаришларини ҳам эътибор билан кузатиб бориши керак. Жигарранг идиш ярим сояда ва ёруғликда хилма-хил ранг турига эга. Фондан тушаётган рефлекслар жигарранг эмас, балки сиёҳрангдир. Ундан ташқари мевалар соясида рефлекслар мавжуд, улар ўзаро оч-тўқлиги билан ва ранг турлари бўйича фарқланади. Эслатиб ўтмоқчимизки, ҳамма (нарсалар) буюмларни бир вақтни ўзида оч-тўқлиги, рангдорлиги ва тўйинганлигини таққослаган ҳолда ранг билан бўяш керак. Демак нарсаларни яқка кузатмасдан, аксинча тўпламни яхлит кўришга ҳаракат қилиш лозим. Ёнма-ён турган иккита нарсанинг ранг фарқларини таққослаш қийин эмас. Рангтасвирда фақат яхлит идрок этиш натижасида нарсалар гуруҳининг ранг муносабатларини тўғри аниқлашга имкон беради.

Нарсаларнинг шуълаларини тасвирлаш мобайнида уларнинг жозибали рангларини унутиб фақатгина ёрқинлигига эришиш билан чегараланиш керак эмас. Ҳар бир нарсанинг оч-тўқлиги ва рангдорлиги фон билан атрофдаги нарсалар ранги ва оч-тўқлигига боғлиқ бўлса, унда нарса рангини атрофдагилари бўялмагунча тўғри ифодалаш мумкин эмас. Агарда битта нарсанинг ранги ўзгартирилса, бу билан бирга уларнинг ёнидаги бўлакларини ҳам ўзгартириш керак. Соялар тўқлаштирилса ёруғ янада ёрқинлашади. Аммо фонни қорайтурсак унда нарсалардаги ёруғ аниқ ажралиб, сояларнинг контрастлиги йўқолади. Нарсаларнинг олд ва орқа кўринишлар орасидаги кенгликни кўрсатишга ҳам эътибор қаратиш лозим. Натюрмортдаги нарсалар бир-биридан турли масофада жойлашади, яқиндаги нарсалар ёрқинроқ кўринади. Агарда узоқда турган нарсаларнинг рангларини енгилроқ ва хирароқ олинмаса, олдинги қаторга чиқиб кетади. Натюрмортни тасвирлаш вақтида ҳавоий перспективани таъсирини ҳар доим ҳам натурада енгил сезиш қийин, шунга қарамай буни ҳар доим ёдда тутиб қалам билан тасвирлашда битта нарсани яқинроқ жойлаштириб, бошқасини эса узоқлаштириб тасвирлаш керак. Агарда бўёқ мўйқалам ва сув билан яхшилаб эритилган бўлса, қоғоз юзасида ёрқин тасвир ҳосил бўлади. Мабодо акси бўлса у ҳолда қоғоз сатҳида мўйқалам излари қолади, иш эса сифатсиз чиқади. Акварелда тинмай вазифалар бажариш, турли усул ва услубларда астойдил ишлаш орқали кўникма ва малака ортиб боради. Ёрқин ёзиш техникаси нарсанинг материаллигини аниқ кўрсатишда ва чуқур соя жойларини шаффоф бўлишига имконият беради. Агарда иш жараёнида иккала услубдан самарали фойдаланилса, барча соя жойларини ва рефлексларни фақат ёрқин услубда, ёруғлик ва ярим сояларни эса – қуруқ усулда ишлаш яхши натижа беради. «Ёрқин» услубда ишлаш «қуруқ» ишлашдан устун бўлиши керак. Нарсаларнинг ёритилган жойлари аниқ ташқи кўринишга эга. Соя ва узоқ кўринишдаги тус ва ранг контрастлари сустроқ, шакллари эса яққол ташқи кўринишга эга эмас. Соя ва орқа кўринишдаги нарсаларнинг тасвири умумлаштирилган ҳолда бўлиши лозим. Айнан шу жойда намлигича ишлаш усулини қўллаш маъқул. Ишлашдан олдин қоғозни тоза сув билан юмшоқ латта ёки катта мўйқалам ёрдамида бир сидра хўлланади. Икки-уч дақиқадан сўнг қоғоз сувни шимиб олгач акварель бўёқ билан ишни бошлаш мумкин. Бўёқ суртмалари нам қоғоз юзида ёйилиб, бир-бири билан қўшилиб, майин ва нозик ўтишлар ҳосил қилади. Агарда бирор бир жойини ажратиш лозим бўлса, қоғозни қуритиб керакли бўёқ суртмаси берилади ёки қуруқ мўйқаламда аниқ рангли чегарани талаб этилган жойлари тўқлаштирилади. Намлигича ишлаш усули тасвирни ниҳоятда нозик ва жозибали кўрсатишга имкон туғдиради. Акварель бўёқлари билан ишлаш жараёнида соя-ёруғдаги нозик ўтишларни силлиқлаб бориш керак эмас. Қуруқ қоғоздаги кучли намланган бўёқ доғи қуригандан сўнг жуда ҳам яққол контур пайдо қилади. Шунинг учун бундай доғларни чекка қирраларини қуримасдан юмшатиш лозим. Тасвирланаётган этюд муваффақиятсиз чиқса, туслари хира бўлса иш жараёнини тўхтатиб катта мўйқалам ёки паралон ёки

момиқ пахта ёрдамида ишни ювиб ташлаш керак. Сўнгра ишни қайта акварель бўёғида ишлаш мақсадга мувофиқдир. Жуда намланган қоғоз одатда бўртади, эгилади, аммо қуриган пайтда яна тортилиб унинг юзида ишни давом эттириш мумкин. Акварель бўёқларида бажариладиган дастлабки ўқув машғулоти хар доим ҳам кўнгилдагидек бўлавермайди. Ранглар хира, кир ва сифатсиз бўлади. Бундай ҳолатда чўчиш керак эмас, чунки таниқли рассомлар ҳам дастлабки ўрганиш жараёнида барча қийинчиликларни бошларидан кечирганлар. Умуман ҳақиқий маҳорат тинмай ўқиш, ўрганиш ва изланиш жараёнида ҳамда астойдил амалий машқларни бажариш орқали юзага чиқади. Рангасвирда энг муҳими шаклларнинг аниқлиги, оддийлиги ва мазмунни чуқурлигидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Талипов, Н., & Талипов, Н. (2021). Проблема исторического жанра в изобразительном искусстве: взгляд на творческую школу художника Малика Набиева. Общество и инновации, 2(4/S), 607–613. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss4/S-pp607-613>
2. Talipov Nozim Khamidovich, & Kholmurodova Fotima, Kholmurodova Zukhra. (2022). FEATURES OF ART EDUCATION FOR FUTURE FINE ART TEACHERS. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 3(01), 33–39. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-01-06>
3. Talipov, K. N. (2021). Is graphics important in painting?. Academicia: an international multidisciplinary research journal, 11(1), 984-990.
4. Nazirbekova, S., Talipov, N., & Jabbarov, R. (2019). Described the Educational, Scientific, and Educational Institutions of the Miniature. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 15(2), 364-367. doi:http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v15.2.1192
5. Нигматжон Нозимович Талипов (2021). АМАЛИЙ САНЪАТ АСАРЛАРИГА КОМПОЗИЦИЯ ТУЗИШ ҚОНУН-ҚОИДАЛАРИ. Scientific progress, 1 (6), 309-316.
6. Абдурашидхонова М., & Расулов М. (2021). Ташкентская школа резьбы по дереву и представители узбекского народного прикладного искусства. Общество и инновации, 2(5/S), 130–137. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss5/S-pp130-137>
7. Rasulov Murad Absamatovich, & Abdurashidkhonova Muslimahon Bahodirhon Kizi. (2021). Methodological Basis Of Creation, Organization And Decoration Of Platter's Artistic Composition In Applied Art . The American Journal of Applied Sciences, 3(04), 298–310. <https://doi.org/10.37547/tajas/Volume03Issue04-42>
8. Khamidovich, T. N., Nozimovich, T. N., Ibrohimovna, Y. N., Ravshanovich, J. R., & Kholmuratovich, M. K. (2019). DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES THROUGH TEACHING" LANDSCAPE PAINTING. Journal of Critical Reviews, 7(6), 2020.
9. Talipov Nigmatjon Nozimovich, Yuldasheva Nilufar Ibrahimovna, & Jabbarov Rustam Ravshanovich. (2020). Development Of Student's Creative Abilities In The Fine Arts In The

Higher Education System . The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(07), 232–238. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume02Issue07-30>

10. Rustam Ravshanovich, J. (2021). Formation of Creative Abilities of Students by Teaching the Genre "Landscape" of Fine Arts. Spanish Journal of Society and Sustainability, 1, 1-8. Retrieved from <http://sjss.indexedresearch.org/index.php/sjss/article/view/1>

11. Jabbarov, R., & Rasulov, M. (2021). FURTHER FORMATION OF STUDENTS' CREATIVE ABILITIES BY DRAWING LANDSCAPES IN PAINTING. Збірник наукових праць ЛОГОΣ. <https://doi.org/10.36074/logos-30.04.2021.v2.09>

12. Jabbarov, R. (2019). Formation of Fine Art Skills by Teaching Students the Basics of Composition in Miniature Lessons. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 17(1), 285-288. doi:<http://dx.doi.org/10.52155/ijpsat.v17.1.1424>

13. Talipov, N., & Talipov, N. (2021). CREATIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' CREATIVE ACTIVITY THROUGH ART EDUCATION. Збірник наукових праць ЛОГОΣ. <https://doi.org/10.36074/logos-19.03.2021.v3.12>

14. Murad Absamatovich Rasulov (2022). O'ZBEK XALQ AMALIY SAN'ATINI TASHKIL TOPIHI VA TARIXIY RIVOJLANISH BOSQICHLARI. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2 (5), 319-329.

15. Talipov, Nig'matjon Nozimovich (2022). KOMPOZITSIYADA IJODIY JARAYON HAMDA KOMPOZITSIYA VOSITALARI VA ME'ZONLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (5), 744-755.